

TÓKEY BALÁZS*

Az öröklési szerződésre alkalmazandó szabályokról

I. Bevezetés

Az öröklési szerződés egy sajátos végintézkedés, mert a végrendelettel szemben egy visszerthes, kétoldalú szerződés. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) az öröklési jogot szabályozó Hetedik Könyvének Második Részében – Végintézkedésen alapuló öröklés – a végrendeleti szabályoktól elkülönítetten, a VI. Cím alatt tárgyalja az öröklési szerződést.¹

E megoldásra tekintettel felmerül a kérdés, hogy mennyiben kell alkalmazni az öröklési szerződésre:

- a) a végrendeletekre vonatkozó
- b) az egyéb öröklési jogi
- c) a tartási és életjáradéki szerződésre vonatkozó
- d) és az öröklési jogon kívüli általános kötelmi és szerződési jogi szabályokat.

Rövid tanulmányunkban e kérdéseket fogjuk megvizsgálni néhány példán keresztül.

II. A végrendeletekre vonatkozó szabályok alkalmazása

A Ptk.-nak az öröklési szerződésre vonatkozó szabályai között két utalást találunk a végrendeleti szabályokra. Egyrészt a 7:48. § (3) bekezdése utal a végrendelet tartalmára vonatkozó szabályokra (az örökhagyó az öröklési szerződésben bármilyen végrendeleti rendelkezést tehet, viszont a szerződéses örökösnek az öröklési szerződésbe foglalt végrendeleti rendelkezése érvénytelen), másrészt a 7:49. § alapján a végrendeletekre vonatkozó formai szabályokat az öröklési szerződésekre az ott rögzített eltérésekkel kell alkalmazni.

Az irányadó jogirodalmi álláspontok szerint az öröklési szerződésre azonban nemcsak a formai, hanem a végintézkedésekre vonatkozó további érvénytelenségi szabályokat is

* habil. egyetemi docens, ELTE

¹ Lásd pl. VÉKÁS LAJOS: *Bírálat és jobbító észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt)*. Magyar Jog. 2013/1. 5. p.

megfelelően alkalmazni kell. Ezért az örökhagyónak végintézkedési képességgel kell rendelkeznie, és csak személyesen kötheti meg az öröklési szerződést.² Ugyanakkor a szerződéses örökösre nem kell alkalmazni az örökhagyóra vonatkozó érvényességi feltételeket.

A végrendelet tartalmához és az örökhagyó akarati hibájához kapcsolódó végrendeleti érvénytelenségi okokat pedig az örökhagyónak a szerződéses örökös juttatásán túli olyan végintézkedési rendelkezéseire kell alkalmazni, amelyeket szintén az öröklési szerződésbe foglalt. Ebből az következik, hogy a szerződéses örökös juttatására nem kell alkalmazni az összeférhetlenség miatti érvénytelenségi szabályokat, mert a szerződéses örökös mint szerződő fél szükségszerűen közreműködik az öröklési szerződés létrejöttében: az örökös azzal, hogy a végrendelettel együtt megkötött öröklési és gondozási szerződésben részt vett, és az örökhagyó tartására és gondozására vonatkozó kötelezettségét elvállalta, nem valósít meg olyan közreműködést, amely a részére történt juttatást érvénytelenné tenné.³ Ehhez hasonlóan a szerződéses örökös hozzátartozójának közreműködése sem teszi az öröklési szerződést érvénytelenné.⁴

Emellett továbbra is irányadó az a bírói gyakorlat, miszerint az öröklési szerződés érvénytelensége esetén a jogkövetkezményekre a végrendeleti szabályok az irányadók. Ezért az öröklési szerződésre is vonatkozik az a végrendeleti szabály, miszerint megtámadására csak az arra jogosult által felhozott okok alapján van jogi lehetőség; érvénytelensége hivatalból nem, hanem csak akkor vehető figyelembe, ha arra az érdekelt hivatkozik (BH1999.96.). Ebből következik, hogy a bíróság az öröklési szerződést csak az érvényesített megtámadási ok alapján és a perben álló felek egymás közti viszonyában nyilváníthatja érvénytelennek. Ennek további következménye, hogy az egyes érvénytelenségi okok önálló kereseti kérelmek.⁵

A végrendeletekre vonatkozó hatálytalansági szabályok értelemszerűen nem alkalmazhatók az öröklési szerződésre. Egy későbbi végrendelet nem hatálytalaníthat egy korábbi öröklési szerződést, hiszen a 7:50. § (1) bekezdése alapján – eltérő megállapodás hiányában – az örökhagyónak élők között vagy halála esetére az öröklési szerződéssel lekötött vagyontárgyat elidegenítő vagy megterhelő rendelkezése – így egy későbbi végrendelete – semmis. Kérdéses azonban, hogy mi a helyzet abban az esetben, ha az örökhagyó két különböző időpontban köt a teljes vagyonát vagy azonos vagyontárgyakat érintő öröklési szerződést. Elképzelhető, hogy ez az örökhagyó haláláig ki sem derül, ha pl. mindkét szerződéses örökös életjáradékot fizet az örökhagyónak. Álláspontunk szerint ilyenkor az a döntő, hogy a második öröklési szerződés szerződéses örököse jóhiszemű-e. Ha jóhiszemű, akkor az általa kötött öröklési szerződés nem semmis, mert a 7:50. § (1) bekezdése alapján ez a rendelkezés – a semmisség – harmadik jóhiszemű személy visszatérően szerzett jogát nem érinti. Ez azt jelenti, hogy a második öröklési szerződéshez fűződő joghatásoknak érvényesülniük kell, azaz ő lesz az örökös, és az első szerződés

² VÉKÁS LAJOS: *Öröklési jog*. Eötvös József könyvkiadó. Budapest, 2014. 79. p.

³ BH1984. 450.

⁴ BH2002. 269.

⁵ BH1996. 590.

örököse legfeljebb hagyatéki hitelezőként léphet fel. Ha viszont rosszhiszemű volt a második szerződés örököse, akkor az a szerződés semmis, és az első szerződés örököse fog örökölni az örökhagyó után.

III. Az öröklési jog egyéb szabályainak alkalmazása

Az öröklési jog egyéb szabályainak alkalmazásával kapcsolatban elsősorban az a kérdés merül fel, hogy mennyiben irányadóak az örökösre vonatkozó rendelkezések a szerződéses örökösre. Ugyanis a Ptk. szabályai abból indulnak ki, hogy az örökös – akár törvény, akár végintézkedés (általában végrendelet) útján – jellemzően ingyenesen szerzi meg a hagyaték rá eső részét, ezzel szemben a szerződéses örökös visszterhes szerző.

Ennek megfelelően eltérően alakul vagy alakulhat a szerződéses örökös jogállása és felelőssége (helyesen inkább helytállása) a hagyatéki tartozásokért. Például nem egyértelmű, hogy a 7:92. §-t, ami elsősorban a hagyatéki osztályt rendezi, mennyiben kell alkalmazni abban az esetben, ha a szerződéses örökös a hagyaték egy meghatározott elemét (pl. ingatlant), a törvényes örökös pedig a hagyaték többi részét örökli. Álláspontunk szerint ilyenkor nem indokolt az, hogy az ilyen jellegű örököstársakra a 7:92. § (2) bekezdése alapján a tulajdonközösség általános szabályait alkalmazzuk, hiszen a szerződéses örökös is egy kvázi hagyatéki hitelező, akit egy olyan igény illet meg, amelynek kielégítését az ingyenesen szerző örökös tűrni köteles.

Ennél sokkal problémásabbnak tűnik a hagyatéki tartozásoknak a szerződéses örökös igényéhez kapcsolódó viszonya. Az ugyan nem kérdéses, hogy a szerződéses örökös igénye a 7:94. § (1) bekezdése alapján teljes egészében – kivéve, ha a szerződést az örökhagyó halálát megelőző két éven belül kötötték, lásd a 7:80. § (4) bekezdését – az örökhagyó tartozásának minősül, tehát a szerződéses örökös, mint visszterhesen szerző igénye megelőzi a kötelelésre és hagyományra jogosultak, mint ingyenesen szerzők igényét. De az már nem világos, hogy a 7:95. § (2) bekezdését is alkalmazni kell-e a szerződéses örökös igényére, azaz hogyan kell megítélni azt az esetet, amikor az örökhagyó egyéb tartozásaira tekintettel nincs elég fedezet a szerződéses örökös teljes örökrészenek kiadására. Ha alkalmazzuk a 7:95. § (2) bekezdését, akkor a szerződéses örökös nem köteles tűrni az egyéb tartozások teljes kielégítését, hanem az ő igénye ugyanazon megítélés alá esik, mint az összes többi tartozás, és minden igényt a követelések arányában kell kielégíteni. Ugyanakkor könnyen lehet amellet is érvelni – és álláspontunk szerint ez az értelmezés követendő –, hogy a szerződéses örökös – a tartási és életjáradéki szerződés kötelezettjével ellentétben – vállalta az örökhagyó vagyona megváltozásának kockázatát, ezért az ő igénye az örökhagyó által még életében vállalt egyéb tartozásokhoz képest hátrébb kerül, mert őt az örökhagyó örökösének nevezte, és ezért ennyiben neki is tűrnie kell az örökhagyó egyéb tartozásainak kielégítését. Ez következik egyébként a 7:50. §-ból is, mely alapján az öröklési szerződés nem akadályozza a hagyaték terhére jóhiszeműen is visszterhesen szerzők igényeinek kielégítését.

A másik problémakör az örökös kiesésére vonatkozó szabályoknak a szerződéses örökösre vonatkozó alkalmazása. Az természetesen nyilvánvaló, hogy pl. az örökhagyó nem

zárhatja ki a szerződéses örökös az öröklésből, hiszen egy későbbi végrendelet nem írhatja felül az öröklési szerződést. Ugyanakkor kérdéses, hogy pl. az érdemtelenység vagy a kitagadás szabályait mennyiben lehet alkalmazni a szerződéses örökösre.

Mi történik pl. akkor, ha a szerződéses örökös az örökgyógy életére tör (hogy hamarabb örököljön), de az örökgyógy túléli az ellene irányuló támadást. Kitagadhatja-e ilyenkor a szerződéses örökös? Ha igen, akkor el kell-e vele számolnia? Álláspontunk szerint ez nyilvánvalóan az öröklési szerződés súlyos megszegése, amelynek kell, hogy legyen következménye. Az örökgyógytól ezek után nem várható el, hogy bármilyen formában együttműködjön a szerződéses örökössel. Ha viszont az örökgyógy elszámolási kötelezettség nélkül szabadulna az öröklési szerződésből, akkor alaptalanul gazdagodna. Ugyanakkor az örökgyógy valószínűleg olyan vagyoni helyzetben lenne, hogy nem tudna a szerződéses örökössel egyidejűleg elszámolni (ha lenne a lakásán kívül egyéb érdemi vagyona, akkor vélhetően nem kötött volna öröklési szerződést). Erre tekintettel az lenne ilyen esetekben a méltányos megoldás álláspontunk szerint, ha a szerződéses örökös az elszámolási igényét az örökgyógy halála után mint hagyatéki hitelező érvényesíthetné.

A kitagadási okok alkalmazhatóságának megítélése azonban nem lehet egységes. Pl. nem tűnik indokoltnak az, hogy az örökgyógy kitagadhassa a szerződéses örökös annak erkölcsstelen életmódjára hivatkozva, ha ő egyébként a járadékfizetési kötelezettségét szerződésszerűen teljesíti. Hiszen ez a körülmény – a szerződéses örökös erkölcsstelen életmódja – az örökgyógy helyzetét és a köztük lévő szerződéses jogviszonyt érdemben nem befolyásolja. Hasonlóan kellene megítélni azt az esetet, amikor a szerződéses örökös végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik.

Végül megemlíthető olyan kitagadási ok is, amelynél a szerződéses örökös magatartása kihat az örökgyógy helyzetére, de nem egyértelmű annak kihatása az öröklési szerződésre: pl. az örökgyógy egyenesági rokonának sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény. Ebben az esetben az előző kitagadási okoktól eltérően csak a konkrét körülmények alapján dönthető el, hogy az örökgyógy kitagadhatja-e a szerződéses örökös.

IV. A tartási és életjáradéki szerződés szabályainak alkalmazása

A 7:52. § alapján az öröklési szerződés módosítására és megszüntetésére a tartási és életjáradéki szerződésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.⁶ Ugyanakkor a bírói gyakorlat alapján az öröklési szerződések tartalmára a tartási, illetőleg életjáradéki szerződésre vonatkozó szabályok általában alkalmazandók.⁷

Megjegyezzük, hogy a Ptk. nem utal külön a megszűnésre vonatkozó szabályokra,⁸ de a bírói gyakorlat e rendelkezéseket a fent említett kiterjesztő értelmezésnek megfelelően szintén alkalmazza az öröklési szerződésekre. Így a (3) bekezdésben foglalt szabályt is, miszerint a szerződéses örökös halála folytán az öröklési szerződés nem szűnik meg,

⁶ Ptk. 6:495. §.

⁷ BH2013. 16.

⁸ Ptk. 6:493. §.

hanem a jogutódaira a tartási (életjáradék fizetési) kötelezettség annyiban száll át, amennyiben a jogelőd által nyújtott tartás értéke az ellenszolgáltatás értékét nem éri el.⁹ Ezt az álláspontot azért vitatják a jogirodalomban,¹⁰ mert az ellentétes azzal a ténnyel, hogy az öröklési szerződés eltartója örökös, aki kiesik az öröklésből akkor, ha az örökhagyó előtt meghal. A bírói gyakorlatot kritikával illető felfogás szerint az a helyes megoldás, ha ilyenkor a szerződés megszűnik, és a felek vagy új szerződést kötnek, vagy elszámolnak. Álláspontunk szerint azonban mindkét megoldás méltánytalan az örökhagyóra nézve, mert az örökhagyó abban a hiszemben kötötte meg az öröklési szerződést, hogy ő azzal a saját létfenntartását az élete hátralevő részére biztosította. Ő jellemzően nincs abban a vagyoni helyzetben, hogy a további tartásról le tudjon mondani, vagy el tudjon a jogutódokkal számolni. Tehát a tartási kötelezettségnek attól függetlenül kellene átszállnia a szerződéses örökös jogutódaira, hogy az addig nyújtott tartás értéke hogyan viszonyul az ellenszolgáltatás értékéhez. Ellenkező esetben az ingyenesen szerző örökösöket védjük a visszerthes szerződést kötő örökhagyóval szemben. Az öröklési szerződés megszűnésének pedig csak akkor kellene felmerülnie, ha ezt az örökhagyó kifejezetten kezdeményezné.

Kérdésként még az merül fel ebben a körben, hogy a végrendelet formai szabályainak nem megfelelő, de írásban megkötött öröklési szerződés lehet-e érvényes tartási vagy életjáradéki szerződés. Ugyanis e szerződések meghatározása nem rögzíti közelebbről a tartásra jogosult által nyújtott ellenszolgáltatás mibenlétét, és hogy azt mikor kell nyújtani. Ezért elvileg az öröklési szerződés minősülhetne egy olyan tartási szerződésnek, amikor az ellenszolgáltatást a tartásra kötelezett a tartásra jogosult a halálakor szerzi meg. Ennek az értelmezésnek ellentmond azonban a halál esetére szóló ajándékozás jogintézménye. Ennek lényege ugyanis az, hogy a felek itt is egy a kötelmi jog által szabályozott – ajándékozási – szerződést kötnek azzal a sajátos eltéréssel, hogy a megajándékozott élje túl az ajándékozót, azaz a megajándékozott az ajándékot az ajándékozó halálakor szerzi meg. Ebből levonható az a következtetés, hogy a jogalkotó kifejezett szándéka az volt, hogy olyan esetekben, amikor az örökhagyó úgy rendelkezik, hogy valamilyen vagyontárgyat az ő halála esetén szerezzen meg valaki, akkor az csak a végintézkedésekre vonatkozó formai szabályok betartásával legyen érvényes. De ez azt is jelentené, hogy ha pl. a felek olyan ingatlan-adásvételi szerződést kötnek, mely szerint a vevő az eladó halálakor szerzi meg az ingatlan birtokát, akkor e szerződés is csak végintézkedési formában lenne érvényes? Vagy ez csak olyan esetekben alkalmazandó, amikor a tulajdonszerzésnek és nem egyéb szolgáltatás nyújtásának a feltétele a korábbi tulajdonos halála? Álláspontunk szerint tekintettel kell lenni arra, hogy visszerthes vagy ingyenes szolgáltatásról van szó, és a visszerthesen szerző, a maga kötelezettségét teljesítő felet védelemben kell részesíteni. Ezért ha a felek megállapodása nem kifejezetten arról szól, hogy a tartást nyújtó személy lesz a teljes hagyaték örököse, hanem egy vagy több konkrét vagyontárgyat szerez meg az örökhagyó halálával, akkor azt, mint tartási vagy életjáradéki szerződést érvényesnek kellene minősíteni, ha e szerződések formai feltételeinek megfelelő, de mint öröklési szerződés formai okok miatt érvénytelen lenne.

⁹ BH1985. 20 és BH2009. 78.

¹⁰ VÉKÁS 2014, 76. p.

V. A további kötelmi és szerződési jogi szabályok alkalmazása

Mivel az öröklési szerződés nem pusztán végintézkedés, hanem a felek szerződése is egyben, ezért azt is meg kell vizsgálni, hogy a kötelmi jog és a szerződési jog általános szabályai mennyiben alkalmazhatóak rá. A terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség valamennyi szabály áttekintésére, ezért csak néhány sajátos esetet említünk a továbbiakban.

Mivel az örökhagyó csak személyesen tehet végintézkedést, ezért rá a képviselői szabályai akkor sem alkalmazhatóak, ha öröklési szerződést köt. Ugyanakkor a szerződéses örökös nemcsak személyesen, hanem képviselő útján keresztül is megkötheti az öröklési szerződést,¹¹ tehát rá a képviselői kötelmi jogi szabályai az irányadóak. Ehhez hasonlóan öröklési szerződés esetén az írásbeli magánvégrendelet érvényessége szempontjából az írni, olvasni tudás alaki követelményei kizárólag az örökhagyó vonatkozásában vizsgálандók,¹² a szerződéses örökösre azonban a 6:7. § (4) bekezdésének rendelkezései az irányadóak.

A bírói gyakorlat szerint a végintézkedés jellege miatt a bíróság nem hozhat létre öröklési szerződést a felek között még abban az esetben sem, ha a felek bizonyítottan előszerződést kötöttek.¹³ Ez alapján az öröklési szerződésre az előszerződés szabályait sem kellene alkalmazni. Álláspontunk szerint azonban az öröklési szerződés végintézkedési jellege nem érvényesül – a képviselőhöz hasonlóan – a szerződés örökös kötelezettségvállalása szempontjából, ezért ha a felek előszerződést kötöttek, akkor az örökhagyó kérelmére a bíróság létrehozhatja az öröklési szerződést, amennyiben a 6:73. § (1) bekezdésében írt feltételek teljesülnek. Mivel az örökhagyó nem kötelezhető a szerződés megkötésére, ezért a (2) bekezdést is ennek megfelelően kell alkalmazni: így nem irányadóak az öröklési szerződésnek az örökhagyó rendelkezésére tekintettel elrendelt formai szabályai, hanem az ilyen előszerződést elegendő egyszerű írásbeliség mellett megkötni a tartási és életjáradéki szerződésekhez hasonlóan.

Végül röviden érdemes kitérni az érvénytelenségi szabályokra is. Ahogyan arra korábban is utaltunk, a bírói gyakorlat szerint az öröklési szerződés érvénytelensége – a végrendeletekéhez hasonlóan – annak lényegét tekintve megtámadhatóságot jelent, azzal, hogy ez a fogalom nem azonos a kötelmi ügyletekre vonatkozó megtámadhatósággal (különbözik például a megtámadási határidő, a megtámadásra jogosultak köre). Ezért a bíróság az öröklési szerződést csak az érdekelt által érvényesített megtámadási ok alapján és a perben álló felek egymás közti viszonyában (inter partes) nyilváníthatja érvénytelenné.¹⁴ Ennek azonban ellentmondani látszik az a gyakorlat, miszerint még az örökhagyó halála után is kimondható az öröklési szerződésnek a semmissége – pl. jóerkölcsbe ütközés miatt.¹⁵

Álláspontunk szerint a kötelmi jogi érvénytelenségi szabályok alkalmazhatósága tekintetében különbséget kell tenni aszerint, hogy a per az örökhagyó életében vagy a halála

¹¹ BH2000. 494.

¹² BH1999. 69.

¹³ BH2003. 317.

¹⁴ BH2020. 361.

¹⁵ BH2016. 139.

után indul, valamint aszerint, hogy ki hivatkozik az öröklési szerződés érvénytelenségére. Ha a pert az örökhagyó indítja,¹⁶ akkor nem látjuk akadályát annak, hogy a kötelmi jog érvénytelenségi szabályait alkalmazzuk az öröklési szerződésre (pl. a bíróság kimondhatja a szerződés semmisségét), hiszen a végrendelet megtámadására vonatkozó szabályok alapvetően olyan esetekben irányadóak, amikor az örökhagyó halála után indít pert az arra jogosult. Ez utóbbi körben is indokolt azonban egyes kötelmi jog által szabályozott érvénytelenségi okok alkalmazása (pl. jóerkölcsbe ütközés, színleltetés stb.), de a jogkövetkezmények tekintetében az örökhagyó halála után már csak a végrendeletre vonatkozó szabályok érvényesülnek, tehát a kötelmi jog szerinti semmisségi okok esetén is szükséges az öröklési szerződés „megtámadása”.

VI. Összegzés

Amikor azt a kérdést vizsgáljuk, hogy az öröklési szerződésre milyen szabályokat alkalmazunk, több körülményre is tekintettel kell lenni. Egyrészt arra, hogy az öröklési szerződés kettős – végintézkedési és szerződési – természetű, másrészt pedig arra, hogy a szerződéses örökös helyzete eltér a többi örökösétől, mert nem ingyenesen, hanem visszatérhesen szerzi meg a hagyatékot. Az öröklési jogi szabályok alkalmazhatóságát az öröklési szerződés szerződési jellege, a kötelmi és szerződési szabályokét pedig a végintézkedési jellege korlátozza.

Ennek megfelelően ugyan a végrendeletekre vonatkozó formai előírások az öröklési szerződésekre is irányadóak, viszont az összeférhetlenségi szabályokat nem kell rájuk alkalmazni. A végrendeletek hatálytalansága az öröklési szerződésekre nem vonatkozik, az érvénytelenségi szabályok azonban alapvetően igen.

A további öröklési jogi szabályok közül kiemelendő, hogy a szerződéses örökös jogállása és helytállása a visszatérhes szerzésére tekintettel eltér a többi örökösétől. Ugyan ezen okból kifolyólag csak korlátozottan lehet őt kitagadni.

Mivel az öröklési szerződés funkciója nagyon közel áll a tartási és életjáradéki szerződésekhöz, ezért azok szabályai megfelelően alkalmazandóak. Az egyéb kötelmi jogi szabályok alkalmazása szintén indokolt az öröklési szerződés szerződési jellegére tekintettel, de annak végintézkedési jellege miatt gyakran korlátozásokkal (lásd pl. képviselő, előszerződés, érvénytelenség).

¹⁶ EBH2005. 1211.

BALÁZS TÓKEY

ABOUT THE RULES ON THE CONTRACT OF INHERITANCE

(Summary)

A contract of inheritance is a special type of testamentary disposition because, unlike a will, it is a bilateral contract and the heir does not receive the inheritance free of charge, but for consideration. It is a contract and a will at the same time. The Hungarian Civil Code regulates the contract of inheritance in a separate chapter of the Seventh Book (Succession Law) after the rules on the will. This situation makes unclear which norms shall apply to the contract of inheritance from the following: the rules on the will, the general rules of succession law, the regulation on maintenance and life annuity contracts, the general rules of obligation and contract law. This problem is discussed in our paper. It can be concluded that, due to the contractual nature of the inheritance contract, many rules of succession law are not – or with limitations – applicable (e.g., disinheritance, liability for debts of the estate), and due to the testamentary nature of the contract, many contractual rules are not – or with limitations – applicable (e.g., representation, pre-contract, nullity of contract).